

katere zadruga so bile najpogostejše. Po številu so vodile kreditne zadruga, nastajale pa so še nabavno-prodajne, konzumne, gospodarske, gradbene, elektrarniške, viničarske ipd. V slovenskih deželah se je ohranila avstrijska zadružna zakonodaja še dolgo v novi državi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, to pa priča o dvojem: ali je bil avstrijski sistem tako dober, da se je obdržal tudi v novi državi ali pa priča o nesposobnosti nove države, da bi postavila novo trdno pravno podlago za svoje delovanje. Šele leta 1937 je izšel novi zakon o gospodarskih zadrugah kot posledica težavnega gospodarskega položaja državi. Zakon je bil tudi povod za nastavitev novega združnega registra. Poleg manjšega števila novih vpisov so začeli vpisovati že prej vpisane zadruga. Vpisi iz obdobja okupacije niso zajeti v ta inventar.

Bogato gradivo, ki je pomembno za preučevanje gospodarske in socialne zgodovine, nam zagotavlja verodostojne podatke o začetkih in trajanjih posameznih zadrug, njihovih članih ter o vložnem kapitalu. Avtorica nas sicer opozarja, da predstavljeno gradivo ne more v celoti nadomestiti izgubljenega gradiva gospodarskih organizacij, vendar pa je še vedno uporabno za ugotavljanje pravnih prednikov, pravnega nasledstva. Uporabnost in dostopnost sta osnovna pogoja za raziskovanja vseh vrst, to pa nam ta inventar v izobilju omogoča. Opremljen z indeksi zadrug ter krajev, predvsem pa s podrobno predstavitevijo posameznih vpisov omogoča bogato bero podatkov za vse vrste uporabnikov. Predvsem pa je pomembna avtoričina povezava med registri zaradi lažjega pretoka podatkov, saj bo težavno delo raziskovalcev v marsičem prihranjeno. Zato pospremimo inventar z dobro mislijo, da bo podlaga vrsti raziskovalnih del, ki bodo nastajala v prihodnjih letih.

Metka Bukošek

Slavenski zbornik, Zbral in uredil Janko Boštjančič. Izdalo kulturno društvo Slavina v spomin na 150. letnico zaobljube Slavenske fare ob rešitvi pred kugo, Slavina 2005, 440 strani

Pred nami je prva številka Slavenskega zbornika. Povod za njegov izid je 150. obletnica strašne kolere, ki je v letu 1855 pustošila na Pivškem. V hudi stiski so se krajanji zaobljubili, zase in za svoje potomce, praznovati god Marije Snežne vsakega 5. avgusta kot najslavesnejši praznik. V letu 2005 je Slavina hkrati praznovala 100. obletnico blagoslovitve vaške kapele in 150. obletnico ustanovitve pošte. Raznim slovesnostim ob teh obletnicah se je pridružil tudi izid omenjenega zbornika. Izdalo ga je kulturno društvo

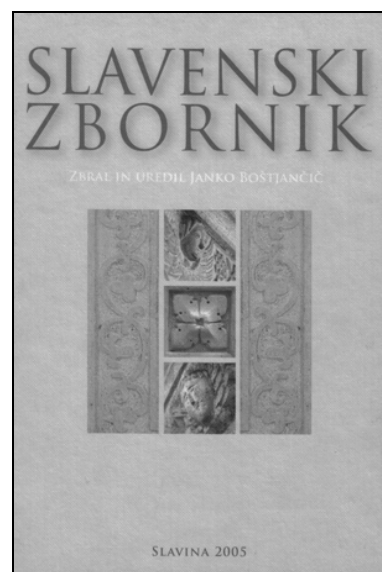
Slavina, ki je s pomočjo občanov in drugih oseb zbralo veliko gradiva o zgodovini kraja in širše okolice. S svojo dejavnostjo je društvo prav gotovo pripomoglo k ozaveščenju pivških občanov, okrepilo njihovo zavest in zanimanje za bogato kulturno ter naravno dediščino kraja.

Za izdajatelja, kulturno društvo, je bila izdaja knjige zahtevna naloga. Pri pripravi Slavenskega zbornika je sodelovalo veliko avtoric in avtorjev. Nekateri članki presegajo ljubiteljsko-domoznansko pisanje in so primerljivi s članki v strokovnih revijah. Zbornik je notranje dobro strukturiran in po vsebinski pestrosti ter kakovosti nedvomno zanimiva dopolnitev zgodovine pivškega območja, kot tak pa primerno berilo tudi za zahtevnejše bralce.

Prinaša prispevke o zgodovini kraja in širšega območja, govori o pokrajini, rastlinstvu in živalstvu, utemeljuje pomembnost premične in nepremične kulturne dediščine ter ne pozabi pomembnih posameznikov. Sestavljajo ga raznovrstni prispevki s temami različnih področij. Predstavljajo dopolnilo domoznanski literaturi Pivške kotline in zanimiv mozaik preteklosti, prepletene s sedanjostjo.

V reviji Arhivih bomo podali le krajši pregled člankov, ker je podobna recenzija objavljena v Kroniki. Odločitvi za objavo recenzije tudi v Arhivih je botrovalo aktivno sodelovanje in spodbujanje k sodelovanju Jedrt Vodopivec, vodje konservatorskega in restavratorskega oddelka Arhiva Republike Slovenije ter samo arhivsko gradivo, ki je bilo uporabljeno v nekaterih prispevkih.

Nekaj uvodnih člankov v zborniku je namenjenih oživiljenemu delu društva Slavina, ki je med svojim delovanjem doseglo izjemne uspehe. Uvodne besede so napisali župan občine Postojna Jernej Verbič, župan občine Pivka Robert Smrdel, župnik župnije Slavina Franc Likar in Janko Boštjančič. Zadnji med

omenjenimi je najbolj zaslužen, da je zbornik izšel, saj je vse objavljene prispevke zbral in uredil.

Prvi članek je napisala Katarina Keber; posvečen je 150. obletnici epidemije kolere v Pivki, zaradi katere je zbornik pravzaprav nastal. Avtorica bralce seznanja z boleznijo, ki je v 19. stoletju morila po Evropi in je veljala za najhujšo nalezljivo bolezen tistega časa. Kranjsko je najhujše prizadela prav leta 1855, najizraziteje na Notranjskem, v delu Dolenjske in Beli krajini. Osrednji del prispevka avtorica namenja natančnemu prikazu poteka epidemije na postojnskem območju, predvsem v slavenski župniji. Svojo študijo je popestrila s tabelami in grafi, ki prikazujejo število obolelih, umrlih, preživelih in stanovsko porazdelitev žrtev bolezni.

Zgodovinskemu orisu epidemije kolere na Pivškem sledijo štirje naravoslovni prispevki. Prvi je namenjen kraškemu pojavu brezstropnih jam, druga dva pa značilnostim vegetacije in živalstva na tem območju. Zadnji med njimi pa je namenjen gozdu in gozdarstvu.

Zelo zanimiv je prispevek *Dnevnik škofovske vizitacije iz leta 1693*. To je prevedeni odlomek (prevedla Jožica Pirc) opisa obiska tržaškega škofa Giovannija Francesca Milerja v župniji Slavina leta 1693; bralca seznanja s tridnevnim bivanjem škofa v Slavini. Prevedeni del je iz knjige Daniele Durissini *Diario di un viaggiatore del 1600 in Istria e Carniola* (Dnevnik popotnika po Istri in Kranjskem v 17. stoletju), Tržič/Monfalcone 1998, str. 199–123.

Naslednji sklop sestavlja pet zelo zanimivih in s podatki bogatih umetnostnozgodovinskih prispevkov. *Oltarji Robbove delavnice v Slavini in okolici* je zanimiv članek o dveh znanih kiparjih 18. stoletja – Francescu Robbi, Francescu Rottmanu in neznanem Slavenskem mojstru. V članku, ki ga je napisal Matej Klemenčič, so predstavljeni oltarji v slavenski župnijski cerkvi ter bližnjih cerkvah. Vsi so nastali v delavnici Francesca Robba in Francesca Rottmana. Med njunimi deli pa so tudi dela anonimnega sodelavca, ki je v članku imenovan kot Slavenski mojster. Avtor pušča odprto vprašanje glede njegove identitete, meni, da jo bo mogoče šele določiti po natančni raziskavi vseh kiparskih del iz Robbovega nasledstva.

Zanimivo branje pa nudi drugi umetnostnozgodovinski članek *Grajske stavbe na območju Srednje Pivke*. Avtor popelje bralca po grajski arhitekturi pivškega območja, a kot sam piše, je težko trditi, da je območje Srednje Pivke posebno bogato s to arhitekturo, saj pravih mogočnih, utrjenih srednjeveških gradov tu nikoli ni bilo. Avtor omenja dvorca Orehek in Prestranek ter pristavi Bile in Poček. Najslikovitejša ohranjena grajska arhitektura tega območja je prav gotovo renesančni dvorec Orehek. Osrednja grajska stavba Srednje Pivke pa je dvorec Prestranek, ki je razsežno, a preprosto oblikovano poslopje iz 16. sto-

letja, ki so ga leta 1728 po ukazu cesarja Karla VI. namenili za potrebe naglo razvijajoče se kobilarne v Lipici, ustanovljene leta 1580. K Prestranku, ki je bolj pristava kot pravi renesančni dvorec, sta sodili tudi veliki, danes žal propadajoči pristavi Bile in Poček. Precejšen del Sapačevega prispevka je sicer namenjen prav tem trem stavbam in problematiki kobilarne Lipica.

Poleg pregleda plemiške arhitekture so predstavljeni še slavensko župnišče, lovski dvorec knezov Windischgraetzov in v 20. stoletju zgrajena enonadstropna stanovanjska vila, tako imenovana Nova hiša. Omenja tudi grad, ki naj bi obstajal na vzpetini Tabor, o katerem se je ohranila le pripovedka – pisni viri so zelo skopi.

V članku Leona Debevca *Identiteta stavbarstva na Pivškem* se srečamo z vprašanji in problemi sodobne družbe. Avtor kritično ocenjuje današnji nepravilni odnos do stavbne dediščine, sooča bralca z vse agresivnejšimi posegi v naravo in prvotno avtohtono stavbno dediščino, ki izničujajo vrednote preteklosti. Prispevek sestavljata dva vsebinska sklopa. Prvi se posveča procesu razvrednotenja stavbarstva na Pivškem, drugi pa namenja pozornost identiteti še ohranjenih primerov stavbarstva na tem območju. Avtor hote poudarja določene probleme sodobne družbe in njen nepravilni (negativni, uničevalni) odnos do naravne in kulturne dediščine.

Naslednji avtor, Božidar Premrl, na podlagi družinskega ter ljudskega izročila, gradiva, dosegljivega v posvetnih in cerkvenih institucijah, ter terenskega raziskovanja obravnava *kamnoseško rodbino Moravcev v Slavini*. V prispevku posveča avtor največ pozornosti Jakobu, kot najustvarjalnejšemu med vsemi Moravci, ki je izdeloval predvsem hišne portale in nagrobnike. Najznačilnejši so sicer njegovi kamniti križi. Na širšem območju Pivke in Ilirske Bistrice jih je ohranjenih devet, vendar še niso razglašeni za kulturni spomenik. Vsa Jakobova dela so podrobno opisana v katalogu, ki je dodan prispevku.

Marjan Smolik piše o *Slavenskem kodeksu*, ki so ga kot mašno knjigo uporabljali duhovniki v cerkvi sv. Danijela v Zalogu. Za mnoge bralce Slavenskega zbornika bo prispevek zanimiv predvsem zaradi vsebine in njegove usode. Dolga leta je bil kodeks v rokah anonimne gospe, ki ga je leta 1982 v Londonu prodala na dražbi, leta 1983 pa ga je kupil dr. Joseph Pope in ga uvrstil v del zbirke rokopisov in inkunabul *Bergendal Collection of manuscripts and incunables* v Torontu. Danes ima misal oznako *Bergendal MS 40*. Žal naša država ni zbrala dovolj denarja za odkup pomembne premične kulturne dediščine. Misal ima očitno podobno usodo kot Valvasorjeva zapuščina. V Narodni univerzitetni knjižnici pa le hranimo preslikavo te zanimive liturgične knjige. Avtor opisuje njen izvor in vsebino ter opozarja, da v njej niso

prepisana vsa besedila za vse dneve, ki so sicer v popolnih misalih, zato domneva, da kupci za župnijo Slavina niso kupili misala, ki je bil po naključju na prodaj, ampak so dali prepisati tiste dele mašne knjige, ki bi jih utegnili uporabljati v omenjeni cerkvi. Sledijo opis samega kodeksa, razlaga misala, pregled vsebine rokopisa, njegove posebnosti v primerjavi z drugimi misali in opis liturgičnega koledarja.

Nekaj posebnega je prav nepopolnost misala. Avtor upa, da se bo poleg že opisanega kodeksa, kje našel še kak podoben. Posebnosti "slavenskega misala" žal avtor na podlagi do sedaj dostopne literature ni mogel dokazati, kajti vsi raziskovalci opisujejo le popolne in zelo lepo pisane rokopisne liturgične knjige namenjene škofovskim in samostanskim cerkvam. Upa se tudi, da je poleg tega še kje kak podoben nepopoln misal.

Matične knjige sodijo v sklop najpomembnejših javnih evidenc in so pomembno arhivsko gradivo. Matične knjige so še posebej koristne pri iskanju podatkov o družinah, rojstvih, porokah, smrtih. Zanimive so za preučevanje priimkov, imen, bolezni itd. Knjige s popisi družin (status animarum) niso javne evidence, so pa zelo koristen pripomoček pri iskanju podatkov po matičnih knjigah in zato tudi dragoceno arhivsko gradivo. Slavenske matične knjige v zborniku obravnavajo tri avtorice: Jedert Vodopivec z restavratorskega in konservatorskega, Alenka Čuk in Tatjana Dekleva pa z vsebinskega stališča. Osrednje vprašanje sta avtorici namenili imenom, ki so jih imeli navado dajati otrokom na Pivškem. Tako sta izluščili najpogostejša imena dečkov in deklic v krstnih matičah med letoma 1651 in 1920.

Sledijo štirje prispevki o znamenitih posameznikih, ki so živeli ali pa so se rodili na Pivškem. Rafko Valenčič obravnava *vprašanje rojstnega kraja svetega Hieronima*, enega izmed štirih velikih cerkvenih očetov. V iskanju odgovora na vprašanje so se v stoletjih oblikovale razne domneve: istrska, panonska, dalmatinska kot nekdanje ter liburnijska in kraška (pivška, notranjska) kot novejšje domneve, pri tem ta ne pomeni pomembnejšega odmika od liburnijske. Obe domnevi sta najtesneje povezani, saj predpostavljata, da je kraj nekje v zaledju Kvarnerja, in sicer med Reko in Ilirsko Bistrico.

Naslednji "slavni" slavenski faran naj bi bil Martin Krpan, čigar korenine avtor Silvo Fatur išče na Pivškem. Avtor želi na podlagi različnih argumentov pokazati, ali bolje, dokazati, da je Levstikov junak Martin Krpan doma s Pivškega. Razprava pretresa podatke in stališča več deset let trajajočega pravdanja o tem, kjer naj bi bil doma ta znameniti slovenski literarni lik. Razprava dokazuje, da največ zbranih dokazov govori prav v prid Pivki in pivški Sv. Trojici – naj bi bil torej Krpan Pivčan in slavenski faran.

Dobrotnikom *Ivani Zorman (1836–1922)* in *Josipu*

Gorupu (1834–1912), ki sta bila rojena na Pivškem, pa sta namenjena dva članka, in sicer Silva Resinovič Valenčič osvetljuje lik pozabljene dobrotnice Ivane Zorman. Kot mnoga druga mlada dekleta je prišla v Trst služiti kruh k premožnim tržaškim družinam. Postala je pobudnica velikega načrta – ustanovitve dekliske sirotišnice; v njej je bila dolga leta vzgojiteljica, ravnateljica, upraviteljica in dosmrtna častna predsednica. Bila je duhovna mati neštetim sirotam in zapuščenim otrokom. Ustanovila je sirotišnico sv. Jožefa in čez čas še Nazareško hišo, zavetišče za najmlajše sirote.

Prispevek o dobrotniku Josipu Gorupu pa opisuje slovenskega rojaka in najbogatejšega Slovenca ter njegov odnos do nacionalne problematike; napisal ga je Stane Granda. Kaže ga ne le kot genialnega finančnika in investitorja, temveč tudi kot izredno velikega domoljuba in zavednega Slovenca. Gorup je pripisoval velik pomen izobraževanju, podpiral je srednješolce in študente. Njegovo najpomembnejše v zvezi s prosveto je nakup zemljišča v Ljubljani, na katerem so pozneje zgradili deklisko šolo in dekliski licej. Nekaj denarja je namenil tudi šoli v Slavini.

Etnološka prispevka sta za Slavenski zbornik pripravila Inja Smerdel "*Bol so pameten ku človek" je rekel Volu. O razmerju človek – vol v vsakdanu in kulturi pivškega kmeta* in Janko Samsa *Vozarstvo na Srednji Pivki*.

Besedilo prvega narodopisnega prispevka je zelo obsežno in izčrpno in je plod raziskave razmerja med človekom in volom. Raziskave temeljijo na virih in terenskem delu, predvsem pa pričevanjih posameznikov iz pivških vasi Selce, Slavina in Jurišče, zapisanih v letih 2001, 2002 in 2005. Avtorica predstavlja pričevanja o volih v okviru kmečke družine in vaške skupnosti, o delovnem druženju človeka in živali pri nekaterih temeljnih kmečkih opravilih.

Drugi prispevek je krajši. Avtor ga je posvetil vozarjem in njihovemu poklicu, ki je v slovenski literaturi skromno zastopan. S svojim raziskovalnim delom je skušal prikazati delček tistega, kar ni še nikjer zapisano, in predvsem tistega, česar ni mogoče nikjer več videti. Prvi del je splošni prikaz zgodovine vozarstva, ki mu je dodan kratek pregled furmanstva na Srednji Pivki; razdeljen je na tri dele: furanje na razdalje, furanje na krajše razdalje in furanje za dom. Drugi del predstavlja seznam domačij in ljudi, ki so se tako ali drugače ukvarjali s furmanstvom, in vseh tistih obrtnikov, ki so bili v povezavi z njimi. S furmanstvom je izginilo veliko starih obrti – kolarstvo, kovaštvo in zelo veliko narodnega blaga. Avtor je iz pozabe obudil izraze za dele vozov s tem, da je v članku objavil risbe z natančnim opisom vprežnih vozov in njihovih delov. Prihodnjim rodovom je zapustil bogato etnološko dediščino tudi s fotografijami lično izdelanih maket vozov, ki so nekoč vozili po naših cestah, avtor jih je izdelal sam.

Aleksander Jankovič Potočnik v prispevku *Vojnaško-strateški pomen Pivške kotline* omenja, da je bila kotlina v torišču starih trgovskih poti, katerih pomen vse od pradavnine do današnjih dni ni ugasnil. Že zgodaj se je pojavila želja po zavarovanju in nadzoru tega območja. Tako lahko na terenu sledimo neprekinjeni zgodovini utrjevanja vse od predrimskih gradišč do turških taborov, okopov iz časov napoleonskih vojn do sistemov 20. stoletja. Pozornost je namenjena Napoleonovim vojnem in bitki pri Razdrtem ter utrjevanju rapalske meje; Italijani so namreč začeli v tridesetih letih 20. stoletja graditi utrdbe in jih poimenovali Vallo Alpino oziroma Alpski zid.

Ob 150. obletnici ustanovitve pošte v Slavini je Vojko Čeligoj za zbornik pripravil članek z naslovom *Slavenska pošta slavi 150-letnico*. Osrednji del prispevka je namenil družini Dekleva, ki je bila kar štiri generacije povezana s pošto v Slavini.

Zadnji članek, članek z naslovom *O dveh Slavenskih društvih v luči njunih pravil*, je za zbornik napisala Alenka Čuk. Predstavlja nam Prostovoljno gasilsko društvo in Katoliško slovensko izobraževalno društvo, ki so ju Slavenci ustanovili leta 1903. Društvi sta delovali v javno dobro v preteklosti in danes. Na svoj način sta oblikovali in še oblikujeta življenje v vasi.

Ob koncu moramo poudariti, da so v zborniku prvič objavljene teme, kot so npr. delni prevod vizitacij tržaškega škofa, predstavitev mašne knjige, ki so jo uporabljali duhovniki v cerkvi sv. Danijela v Zalogu. Zanimivi so umetnostnozgodovinski članki o oltarjih Robbove delavnice, grajski arhitekturi in družini kamnosekov Moravcev. Za objave, ki zadevajo zgodovino pošte in obe krajevni društvi, gasilsko in katoliško, žal ni bilo dostopnega dovolj gradiva, pa tudi časa za raziskave ni bilo. Avtorji teh člankov so izrazili upanje, da bodo nadaljnje raziskave morda pripeljale do novih zgodovinskih dejstev. Seveda pa tudi drugi prispevki niso nič manj zanimivi in jih ne smemo spregledati. Vendar se tako kot (praktično) v vseh obsežnih zbornikih z raznovrstnimi temami in veliko skupino sodelujočih avtorjev posamezni objavljeni članki po vsebini, načinu in tudi kakovosti pisanja med seboj precej razlikujejo. Poleg tega vendarle menimo, da zbornikom, namenjenim krajevni zgodovini (domoznanstvu), ni posvečene dovolj pozornosti in so vsaj nekateri po krivici prezrti. Ob koncu naj izrazimo željo, da bi v prihodnosti izšlo čim več podobnih zbornikov, saj bodo lahko dobra osnova in spodbuda za bolj poglobljene znanstvene sinteze, saj jih v našem slovenskem prostoru primanjkuje.

Aleksandra Seršič

Ivanka Počkar: Dve gasi, dva policaja, sto obrtnikov. Življenje mestnih obrtnikov od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne na primeru Brežic. Brežiške študije 2, Brežice 2005, 406 strani

Kot je zapisal v uvodu dr. Janez Bogataj, mentor avtorice, je pričujoča knjiga prirejena in dopolnjena besedilo doktorske disertacije z naslovom *Rokodelci in obrtniki v Brežicah od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne*. Mesto Brežice je bilo od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne pomembno in važno trgovsko in obrtno središče Posavja. Število prebivalcev je naraščalo počasi a vztrajno, tako so pred začetkom druge svetovne vojne imele več kot tisoč prebivalcev. V mestu nikoli ni bilo močnih in velikih industrijskih obratov, razen opekarne in tovarne pohištva, ki bi zaposlovali veliko delovne sile. Mesto Brežice in njeni prebivalci so bili in so še močno povezani z agrarno okolico. Posebno od šestdesetih let 20. stoletja se je mesto začelo širiti in okoliška naselja, ki so v pričujoči knjigi omenjena kot okoliška, so postala del mesta. Toda v obdobju, ki ga opisuje knjiga, so obstajali smo dve gasi, dva policaja in mnogo obrtnikov.

Avtorica je pri svojem delu uporabljala ustne in arhivske vire, analizirala slikovno gradivo in rekonstrukcijske risbe delovnih in bivalnih okolij. Namen je bil etnološka raziskava, posvečena obrtnikom, ki so s svojimi družinami predstavljali večino mestnega prebivalstva. Avtorica v uvodu navaja, da je obravnavala štirinajst obrtnih dejavnosti (gostilničarsko, mesarsko, pekovsko, lončarsko, tesarsko, kovaško, kleparsko, ključavničarsko, avtomehanično, šofersko, opekarsko, šiviljsko, krojaško in medicinarstvo) in devet obrtnih družin.

Knjiga je sestavljena iz treh nosilnih poglavij, seznama virov, bibliografije, seznama kratic ter stvarnega in imenskega kazala.

V prvem poglavju, poglavju z naslovom *Sestava prebivalstva, razširjenost in številčnost obrtnikov*, obravnava obseg, razvoj, specializacijo obrtnikov po strokah, posest in število hiš v povezavi z obrtniki. Obrtni zakon iz leta 1859 je sprostil zakonodajo in omogočil povečanje števila različnih obrtnikov. Veliko obrtnikov ni opravljal samo ene obrti ampak več različnih. Ne gre zanemariti dejstva, da so tudi v okolici Brežic delovali obrtniki, predvsem lončarji, mlinarji, kolarji, tesarji, sodarji, kovači, krojači, šivilje in čevljarji, ki niso bili del mestnega združenja obrtnikov, a so kljub temu nekateri prodajali svoje izdelke v mestu, to pa je pomenilo ostro konkurenco. Po letu 1906 so začeli v Brežicah in v najbližji okolici graditi nekatere pomembne objekte, kot mostova čez Savo in Krko, Nemški dom oz. hotel, vodovodni stolp in elektrarno. Za ta dela so zaposlovali poleg domačih tudi številne tuje strokovnjake in obrtnike.